

Ivo Stropnik:
ANTOLOŠKI SONETIZEM
JERNEJA ROJA

Naša povojna literarnozgodovinska vzpostavitev je bila pri presoji in antološkem sprejemanju literature, ustvarjene med osvobodilno vojno in neposredno po njej, velikokrat dobesedno pristranska. V tem smislu je bila apriorni prisiljena zamolčevati med drugim tudi pesniški fenomen Jerneja Roja (1828-1988), ki se je v petdesetih letih s samosvojo nesanjsko pesniško resničnostjo radikalno in malodane provokativno razvil v dejavno pesniško osebnost med takratno mlado generacijo, ki je ob svojem nastopu obudila intimizem in v slovenski liriki še ohranjala metaforične romantizme. (Prim. lit. 1)

Rojevo izobčenost iz prve povojne pesniške generacije, ki z vidnejšimi imeni Zajc, Strniša, Taufer seže vse tja do modernejšega nadrealizma, izoblikuje pa se v času razkrajanja pesniškega iluzionizma ob kolektivnem nastopu t.i. "skupine štirih", ne moremo niti približno pripisovati pesnikovemu netalentu, marveč v prvi vrsti družbenemu okusu, ki je delno zaradi neizbrisljivih vojnih travm tudi v besedni umetnosti nove družbe programiral nastavke socialističnega realizma. Roj v svojih sonetih ni hotel črpati tem neposredno iz narodnoosvobodilne revolucije in ni šel v korak z angažmajem brigadirske "kramparske poezije" mladih graditeljev. Tako razumljena umetniška antioportunost je v Roju našla specifično osamljenega nasprotnika družbeno zavzete ga pesništva, zagovornika drugačnega herojstva in drugačne resničnosti. Oboje, heroizem in resničnost, se

je stapljalo v vitalni drži subjekta, ki prave zmage doživlja šele zunaj duše, v aktualistični prisotnosti, in nikakor ne na opozicionalnem begu, ki mu je bil v pesniški kreativnosti očitan. Torej je zanj značilna objektivna strast življenja, ki je mladostno melanholijo kmalu zamenjala s pesniško istočnico poltnosti, zmagovalni lirski utrip revolucije in svobode pa do surovosti dehumanizirala z naturalističnimi opisi osvobajanja individua. Rojeva depoetizacija sloga se je razvijala predvsem idejno; pesniško formo brez večjih odstopanj kmalu stabilizira na sonet, metaforično pa je podlegel tudi Balantiču, čeprav brez globljih idejnih vzpodbud.

Za uvrstitev med t. i. "šaleško ibidemstvo" v razvoju slovenskega slovstva govorita vsaj dva razloga. Matično biografski in domovinsko rehabilitacijski.

I.

Jernej Roj, s pravim imenom Karel Klančnik, se je rodil 13. oktobra 1928 v Šoštanju. Po končani gimnaziji, ki jo je uspešno zaključil v Celju, je naprej na beograjski akademiji dve leti študiral filmsko režijo, po njeni razpustitvi pa se je v Ljubljani vpisal na pravno in filozofsko fakulteto; "kasneje si je po končani šoli za zunanjo trgovino izbral trgovski poklic, zapustil mesto knjižničarja v Šoštanju in se preselil v Celje. Od leta 1962 je živel v Zahodni Nemčiji kot novinar, publicist in komercialist." (Ovsec, gl. n. v. 2) - Umrl je avgusta 1988. leta. Pokopan je v Podkraju pri Velenju, nasproti grobu Karla Destovnika - Kajuha.

Prve Rojeve pesmi, še docela mladostne in v izrazitem impresionističnem slogu, zasledimo objavljene v celjski dijaški Iskri v šol. letu 1946/47, ki jih je napisal kot osemnajstletni gimnazijec. Kasneje je revijalno nastopil z ob-

javami manjšega obsega le še v Mladinski reviji, Mladih potih, Borih in Sodobnosti.

Pesem Istra, objavljena v februarški številki Borov, reviji za književnost in kulturo leta 1955, je predvidoma starejšega datuma, iz obdobja pred samozaložniško pesniško zbirko Patetični poem - Pomladni poem (Ljubljana, 1953).

ISTRA

Beli prebeli galebi
v razpetih vodnih laseh -
sončni zaton.

Rdijo valovi.
Goreči oblaki
in kri ob čereh.

Smeh morja v tišino...

Napete brazde ravne gladine
vse do obzorja.

Veter orje in seje.
Zemlja - to so skale,
a morje je njiva, ki hrani.

Tam daleč, kjer zamirajo pogledi,
nebo se vse v zlatu preliva.
Tam daleč na drugi strani
so tuje obale.

(Bori, 1955)

Knjižno je Karel Klančnik - Jernej Roj nastopil trikrat. Svojsko je zabeležil prelomno leto lirskega "deziluzionizma" (Paternu, 1), ki ga je na Slovenskem prav v letu 1953 s programskim intimizmom in načelom subjektivizacije v liriki vzpostavila pesniška četverica - Kajetan Kovič, Ciril Zlobec, Janez Menart in Tone Pavček - v svoji znameniti zbirki Pesmi štirih. Sestop realistične poetike pa je pred tem napovedoval tudi literarni projekt, ki ga je kolektivno pripravljala Jernej Roj. "Slovenski javnosti je namreč še danes neznano dejstvo, da je Jernej Roj še s tremi drugimi pesniki sestavil prvi pesniški povojni almanah (1951-1952) štirih avtorjev, ki bi moral iziti pri Cankarjevi založbi pod urednikovanjem Ivana Skuška, tudi pesnika. Pri tem almanahu /sta/ poleg Rojevega brata Jožeta /Klančnika sodelovala še pesnika Albin Šivic - Bert in Janez Ovsec/. Izid te knjige je bil pripravljen. Ocene so bile dobre (zelo pohvalno se je o njem izrazil tudi Kocbek...). Tiskanje Almanaha pa se ni premaknilo z mrtve točke /.../ in čas je potekal v nedogled. Presenečeni smo izvedeli, da se tiskajo Pesmi štirih, naš Almanah pa se je "izgubil" v arhivu. Tako smo se znašli vsak s svojo samoto na pustih življenja. Na Karla je neljubi dogodek vplival kakor tuš in ga storil še bolj zagnanega in ustvarjalnega..." (P. Ovsec, n. v. 2).

28. junija 1953 izda Jernej Roj v samozaložbi (v nakladi 400 izvodov) svojo prvo pesniško zbirko s pomenljivim naslovom PATETIČNI POEM - POMLADNI POEM.

Prvi del zbirke (Patetični poem) prinaša v razdelku **V tišino viharja** 4 cikle (v vsakem po tri pesmi z uvodno istočnico/motom). Gre za pesmi, delno še zavezane realistični poetiki, napisane v letih 1848-1952. Pesmi še ne poznajo tako občutnega radikalizma, ki kasneje, v Pomladnem poemu, že preidejo v provokativni (mišljenjski) delikt.

Romantični zanos "Nekoč proniknem do spoznanja", ki je postavljen na čelo prvega razdelka zbirke, uvaja patos, ki je že v naslovih (Bodi pesem, Poletni soneti, Jesenska romanca, Zdravica) soroden primarnemu liriziranju. Slastno pollaščenje življenja "Vihar sem, ki sile prešerno razdaja / in jadro, ki večno krmari v pristane. / Otrok sem, ki s smehom srca osvaja / in gnev, ki ruje laži in nič ga ne gane" uvaja že prvi cikel Bodi pesem (obj. v ŠI, 152-4), ki ni več generacijsko optimističen. Pesmi prehajajo v ekspresionistično subjektiviteto, lirski subjekt je že na samem začetku ranjen. V ciklu Poletni soneti je "jesenska slutnja v zrelem semenu", tematski razpon slogovno poseže nazaj, mladostna romantična razdvojenost se še ne preneha, rahlo melanholično izpoved pri-taji ljubezenska refleksija... "Med hojo si spustila k tlom obleko."

Tudi v ciklih **Jesenska romanca** in **Zdravica** zvestoba sonetnemu verzu še ni očitna.

Drugi del pesnikovega prvenca (**Pomladni poem**) pri-naša v razdelku "Moje okno je odprto na stežaj" štiri no-ve cikle, ki so bili napisani v sorazmerno kratkem času, od 13. maja do 13. junija 1953. Uvaja jih provokativen uvodni moto: "Vihari družbene pregrade! / Da vznikne duh, telo naj propade."

Antološki prvi cikel "Obrežje mladosti" vsebuje vse pomembnejše elemente za iluzionistični razkroj med mlado pesniško generacijo petdesetih: subjekt se zate-ka v mladost. Samo mladost, otroški spomin je lahko v danem trenutku izhod intimistu. Vendar še vedno z izhodiščem v vojni preteklosti, čeravno antitetičnim do osvobojevalnega in umetniškega pomena - v primeru te enote - celo kajuhovstva. Militaristična zmaga ne osvo-bodi resničnosti in sanj otroške duše - "Otroci so jo slu-tili po vojni... - Še veš, kako odvrgli smo orožje... - Naš "Zbogom" je nasvidenje orožje... - Naš sanjski svet pre-

raslo je grmovje / in mnogih ni, ki so se tu igrali.”

Skratka, kratek rez med “lepimi sanjami”, ki jih izpostavljeni sentenčni verzi, sedaj vse pogosteje uvajanega soneta, postavljajo v uporniško držo nasproti družbeno iluzornemu vzhičenju. Pesmi iz tega cikla imajo zaradi verjetne šaleške lokalizacije še dodatno antološko vrednost.

OBREŽJE MLADOSTI

1

Mladost. Ob temni vodi mlin in žaga.
Neslišno mimo so drseli splavi...
Mladost - sanjarjenje v visoki travi
in sončni jez, na njem telesa naga.

Pastirski ognji in jesenska vlaga
- mladost je bojna igra na dobravi.
Po dežju stali v mlakah smo na glavi,
lase kuštral je vetrc - sapa blaga.

Mladost je pokošeno polje v vojni.
Pa je zapel nekdo: “Lepo je biti
v tem času mlad!” in zrušil se pod streli.

A vedno so ljudje napev povzeli.

Mladosti nismo mogli fantje skriti.
Otroci so jo slutili po vojni.

2

Žerjavico je sonce v noč pustilo.
Telo vsrkava slastno vonj poljane.
Le tu in tam med drevje mesec kane.
Temen je veter, hušknil je pod krilo

in strastni prsti škrob zmeščajo v svilo.
Pomladna reka čez bregove plane
- tako te dvignem. Fanta jok ne gane.
(V pelodnem maju se je to zgodilo.)

Tesno dehteči zemlji te priljubim.

Dekle selivka je, ko ljubi vroče,
se vda ljubimcu, smeje se in joče...
In zemlja je v vseh časih jedra žena,
ki vsakomur pripada - zapuščena.

Prelamlja silen vrisk mi grudi. Ljubim.

3

Še veš, kako odvrkli smo orožje!

Prostran je svet in ozek pojmov prostosti,
o njej smo vse drugače peli v hosti,
ko nas je v zimah grelo domotožje.

Navrglo ljudstvo za nameček rož je.
Tovariš bojni, nismo brez mladosti.
Odpni čelado - še lasje so gosti.
Naš "Zbogom" je nasvidenje orožje.

Poslednji miting. Ognji plapolajo.
Kdor pije, naj zalije ljudsko vstajo!

Sodrugli smo se na sipinah zbrali.
Glej, mlak ni več, kjer plulo je brodovje,
naš sanjski svet preraslo je grmovje
in mnogih ni, ki so se tu igrali.

Poln "hemingwayevske" svobode je tudi cikel Maja. Zaključna cikla sonetov **Kavarniški obrazi** in **Popotnika v jutro** pa že uvajata tematiko sadističnega heroizma, ki do kraja razblinita spočetka samo grobo (medvojno) resničnost. Tu Roj do kraja sprevrže iluzorne sanje na temo čutne ljubezni, osvobodilnega boja in poetičnega graditeljskega angažmaja. V tem pogledu občutno preseže svojo generacijo. Etično pa s tem doseže "mišljenski delikt", ki ga kasneje navkljub veliko večji slogovni dodelanosti, v Šeherezadi celo z zamenjavo svojega "bojnega polja - krvave arene" in z orientalskimi motivi groze, pesniško ni več znal popraviti.

(...)

Med sodrgo sem našel veterana
iz slavnih dni in šla sva v partizane.
Napila sva se kraškega terana
in legla med lobanje sred poljane.

(...)

(iz Kavarniških obrazov III/3)

V letu 1953 je Jernej Roj izdal v samozaložbi še dve bibliofilski knjigi sonetov, in sicer 4. septembra zbirko Heroika (napisano med 31. julijem in 15. avgustom; izbor dveh ciklov objavljen v antologiji Šaleški ibidem I.: Moj bojni konj, str. 155-7; Volčje češnje, str. 158-160) in 11. septembra v 50 bibliofilskih izvodih že omenjeno Šeherezado (izbor dveh ciklov v ŠI: Škrlatna preproga, str. 161-3; Ples s sabljami, str. 164-166).

TEŽKA JESEN

1

Jesen kapa na pot goreče liste.
Rumeni vosek polni vrele panje.
Izprani zrak je krepko sadno žganje.
In nebes menja dnevno šleme čiste.

Zapovrstjo gremo med komuniste.
Zareze v puški so osveta zanje,
ki mrtvi so. Mi smo krožeče kanje.
Požgane žremo črne - bele gliste.

Ležimo na rebri med divjo trto.
Zobaje grozdje, čistimo orožje.
Klopotci štejejo na glas patrone
in sonce med otekle kole tone.

Iztegle sence na ravni so ožje
in ožje je srce, ki bije strto.

2

S sadovi zreli nas kmet tolaži.
Mi kašče polnimo, če je mogoče,
in praznimo jih, če se nam zahoče.
Gosti nas revež - glad kulak nam draži.

Jesen je težka - olja so pejsaži.
Hudo nam bo ob času snežne moče,
ko bo pomlad v okrilju tople koče.
Naš čas je zrel.
Nocoj smo vsi na straži.

Kurir razjaha.
Blizu so kolone
vozil in tankov, pasji krvnik z njimi,
ki sam je talce z nožem klal pozimi.

Fanfare slišimo in vmes trombone.

V sence rafali stoti so zadeli
- v stotinah bodo talci tu viseli.

3
Na ostrih kolih sonce vre - vrti se,
Škraltne zjutraj vinske so gorice.
Razsuti fantje padli so na lice.
Temne megle obrobajo previse.

Obešajo na kole jih. - Dani se.
Obzorja žro oči in tenke žice
- jeklenke nategujejo med klice.
Nabreklo kožo so prekrile lise.

Že drugo leto trta ne ovije
okrog krvavih mest. In prav v teh dneh
rodilo grozdje bo kot še nikoli.
V goricah duri so pijani moli
in polne brente - fant, dekle in smeh...

Do smrti ljudstvo se takrat opije.

(iz zbirke Heroika, 1953)

RAZSUTI LASJE

1

Razsul lase sem in odpel čelado.
 Nocoj je zimski kres in ob kaminu
 ždi mama. Nič ne ve o svojem sinu.
 Doma prižgali grčavo so klado.

In borci žgemo nad vasjo grmado.
 Tovarišem sem tuj. Ob mrzlem vinu
 pri žitnih stopah v našem starem mlinu
 vasujem.
 Ni prešlo še vse v navado.

Ozračje mehko je, nebo je snežno
 in padlim borcem dalo je odejo.
 Odjuga je in večje so izgube.
 Uporno čelo črta globlje gube.

Nocoj se splazim v vas za živo mejo
 in stisnem k ženi pretesno se - nežno.

2

Zamrznjen jez - tramovje poka, taja
 se led in plošče stiskajo zaporo.
 Doma sem skoraj. Vračam se pred zoro.
 Za zmeraj vrnemo se sredi maja.

Raz veje ivje snamem. Topla staja
 me sprejme. Voča me živina noro.
 Rezget - moj žrebec vzpne se in oporo

na mojih ramah najde in se vsaja.

Od naše hiše ozka luč se steza
čez dvorišče. Na stežaj odprta
so vežna vrata in luči gorijo
povsod. Pri nas na svet večer bedijo.

Ob oknu sem in gledam v izbo z vrta.

Zdaj streljam.
Vznak se stegneta Čerkeza.

3

S kopitom puške okenske okvirje
izbijem in ubijem Azijata
do konca. Pravkar sta ubila brata.
Kadijo se ostanki še večerje.

In z mojo ženo je imel razmerje
nekdo. Razčesnila ji je lopata
glavo. Iz ust ji gleda bela vata...
Prišel na svet oboroženi mir je.

Iztegnil zvesti jezik naš ovčar je
in deda je možganska kap zadela.
Pod jelko babica je zledenela
in hlapec - kaj bi s hlapcem -
bil že star je.

Kobil petero moja roka je objela.
Na iskrem žrebcu pnem se v mrzle zarje.

(iz zbirke Heroika, 1953)

Karel Klančnik - Jernej Roj (1928-1988) je pisal pesmi tudi v nemščini. V nemščino pa je v zadnjih letih prevajal tudi Prešerna. Njegova obsežna zapuščina še do danes ni urejena. Čaka na novo literarno presojo, in sicer v družbi, ki bo Rojevo pesniško delo znala brez politične ocene rehabilitirati v pravo umetniško vrednost svojega časa. In če je književnost res največja šola demokracije, je čas...

VIRI IN LITERATURA

- (1) Boris Paternu, *Lirika*, v: Slovenska književnost 1945-1965, Slovenska matica, Ljubljana 1967, str. 170.
- (2) Peter Ovsec, *Umrli je pesnik (Zadnje srečanje s Karlom Klančnikom - Jernejem Rojem)*, Delo (KL) 15. 9. 1988.
- (3) Ivo Stropnik, *Šaleški ibidem I.* (Antologija šaleškega pesništva), ŠR 5, Titovo Velenje 1990, str. 152-166.
- (4) Jernej Roj: *Patetični poem - Pomladni poem*, samozaložba, Ljubljana 1953, 59 str.
- (5) Jernej Roj: *Heroika*, samozaložba (bibliofilska izdaja), Ljubljana 1953, 19 str.
- (6) Jernej Roj: *Šeherezada*, samozaložba (bibliofilska izdaja), Ljubljana 1953, 19 str.